

KULTURA NÁLEVKOVITÝCH POHÁRŮ NA KRALUPSKU A VELVARSKU

Václav Fencí

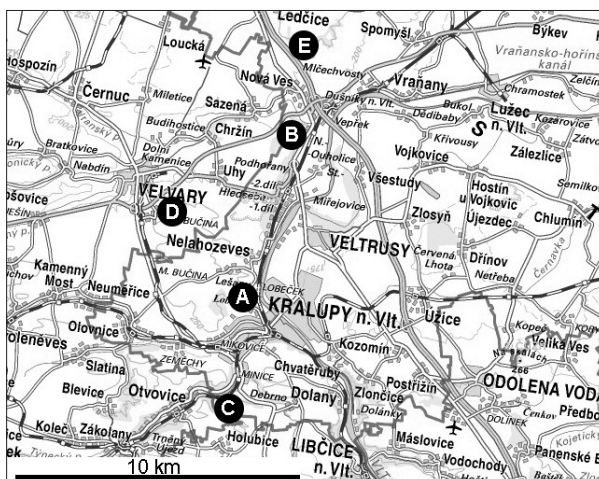
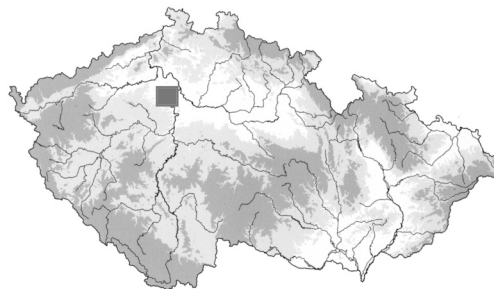
Kralupsko a Velvarsko jsou součástí pražsko-slánské oblasti, jednoho z nejvýrazněji osídlených regionů pravěkých Čech. Hojně zastoupenou archeologickou kulturou je zde eneolitická kultura nálevkovitých pohárů. V poslední době se podařilo identifikovat některá nová naleziště (Nová Ves, Uhy/ Podhořany, Nové Ouholice), v odborné literatuře se objevily i nové názory na některé jevy v této kultuře (především Zápotocký 2009). To vše mě vedlo k napsání této stati. Jakožto neprofesionální archeolog se zabývám takřka padesát let, ve spolupráci s profesionály, terénním archeologickým průzkumem zdejší oblasti. Domnívám se, že jednou z výhod neprofesionálních archeologů by měla být dokonalá znalost terénní situace v regionu, kterým se zabývají. Pokud se totiž nálezy sledují pouze podle zápisu v odborné literatuře, mohou uniknout jejich některé možné vzájemné vztahy.

Chtěl bych zde proto upozornit na některé nálezy a na jejich možné prostorové souvislosti, a v neposlední řadě podat i přehled nálezů kultury nálevkovitých pohárů z regionu zahrnujícího zhruba rozsah bývalého okresu Kralupy nad Vltavou, zrušeného v roce 1960.

* * *

Jedním z nejzajímavějších zdejších nalezišť kultury nálevkovitých pohárů je Adamova pískovna v Kralupech-Lobči (obr. 1:A). Jde o mírné návrší (232 m n. m.) s příkrým srázem, 64 m nad levým břehem Vltavy. Na jeho úpatí na západní straně je hluboká rokle, kterou se dá sestoupit k řece. V archeologické literatuře je toto místo označováno jako Adamova pískovna, podle majitele pískovny v době, kdy zde byla zachráněna většina archeologických nálezů. Nalezené předměty byly předány do Národního muzea, část jich byla uložena do tehdejšího Krajského muzea v Kralupech, odkud se nálezy dostaly do muzea v Mělníku.

Čím byl v pravěku tento nevysoký a rozlohou poměrně malý kopec tak výjimečný, že na něm zanechali stopy po svém pobytu lidé deseti (!) archeologických kultur? Domnívám se, že to byla především strategická poloha s dalekým rozhledem. Lze odtud přehlédnout krajinu od Chvatěrub, kde Vltava opouští kaňon, kterým teče od Prahy, celý kraj k Mělníku a dále až k Řípu. Kultuře nálevkovitých pohárů tu patřily sídlištní objekty (jámy, kúlové jamky), z početných keramických zlomků je zajímavý stěp dvojchuché amfory s podkovovitými lištami u kořene ucha, pochází odtud i kamenná sekerka typu Slánská hora i známý hliněný buben (Sklenář 1982, 206, 207; týž 1998, 29–30). Ještě dnes lze v zachovalé části profilu pískovny a na polích v okolí nalézt keramiku

Obr. 1. Výšinné lokality kultury nálevkových pohárů na Kralupsku a Velvarsku. A – Kralupy nad Vltavou-Lobeč (okolí bodu S-JTSK 1023898 748858); B – Nové Ouholice, „Na Horách“ (okolí bodu S-JTSK 1018405 747517); C – Kralupy nad Vltavou-Minice, „Hradiště“ (okolí bodu S-JTSK 1027743 750131); D – Lešanská plošina; E – Nová Ves, „Škarechov“ (okolí bodu S-JTSK 1015321 747277)

Obr. 2. Nové Ouholice, poloha „Na Horách“. Foto M. Gojda,
© ARÚ AV ČR Praha, v. v. i.

této kultury. Poslední větší nález pochází z roku 2005. Při stavbě nových domů cca 400 m východně od okraje tohoto naleziště byly dělníky objeveny další střepy kultury nálevkovitých pohárů (Archeologická databáze Čech / dále jen ADC / bzo866).

Druhou význačnou, i když zatím ne příliš známou lokalitou je výšinné sídliště v Nových Ouholcích (*obr. 1:B*). Původně bylo toto katastrální území vedeno pod názvem Staré Ouholice (v ADC je pod tímto označení vedeno stále). Terasová plošina o přibližných rozměrech 500 × 400 m s místním názvem „Na Horách“ se rozkládá převážně na katastrálním území Nových Ouholic, západní strana částečně i na katastru Sazené. Výška nad údolím

Vltavy a do ní ústícím Bakovským potokem je asi 60 m, nejvyšší bod dosahuje 235 m nadmořské výšky. Orientace plošiny je severojižní. Východní strana spadá kolmo do údolí Vltavy, na severní a západní straně jsou svahy mírnější. Jižní strana pokračovala plynule směrem k Nelahozevsi, dnes je prostor v těchto místech vytěžen pískovnou. Na západní straně, asi uprostřed svahu, je malý zdroj vody (studánka).

Povrchovými sběry v letech 1972–1976 bylo zjištěno na severní straně osídlení kultury s vypíchanou keramikou a kultury nálevkovitých pohárů, na ostatní ploše na několika místech pak převážně keramika kultury nálevkovitých pohárů (*Sklenář 1982, 365–366*). Výkop, který v roce 1988 v severojižním směru prořal celou plochu naleziště, odkryl několik pravěkých objektů. Při výzkumu Národního muzea (*Hartl 1996*) byly prozkoumány zbytky tří jam, dvou hliníků, jedné polozemnice a jeden objekt, který byl výkopem zcela zničen. Materiál získaný z objektů je datován do kultury nálevkovitých pohárů. V dalších sezónách pak výzkum pokračoval na severní části naleziště, kde byl odkryt půdorys dlouhého domu kultury vypíchané. Další sonda byla položena v místech, kudy vede jediná přístupová cesta ve směru k Bakovskému potoku a k Vltavě. Bohužel zde nebyly objeveny žádné pravěké objekty ani očekávané zbytky hradby. Osobně se domnívám, že výšinné sídliště u Nových Ouholic nebylo opevněno hradbou, která by musela být, zvláště na západní straně, stovky metrů dlouhá.

V rámci grantu Sídlní prostor pravěkých Čech (1992–2002) bylo snímkováno i toto naleziště (*obr. 2; za souhlas s uveřejněním snímku děkuji M. Gojdovi*). V nejužší části ostrožny, v místě odkud pocházejí i nálezy z povrchových sběrů, se na snímku rýsoval úzký lomený (raně eneolitický?) příkop s velkým počtem dalších zahloubených objektů. Jejich existence byla následně prokázána i magnetometrickým měřením (*Křivánek 2002, 13*), datování ovšem ověřeno nebylo.

Význam prostoru v okolí uvedené lokality ve starším eneolitu umocňují další důležité nálezy. Na katastru Vepřku, konkrétně na levobřežní terase Vltavy, v místě vzdáleném asi 1700 m od severního okraje výše popsané polohy „Na Horách“, byl před časem za nejasných nálezových okolností nalezen měděný sekeromlat; podle laskavého sdělení M. Dobeše jde o sekeromlat typu Szendrő, toho času teprve druhý kus z Čech. Je datovaný na závěr raného eneolitu, zhruba k roku 3900 př. Kr., na úroveň mladší jordanovské či schussenriedské kultury, případně na samý počátek kultury nálevkovitých pohárů.

Pravěký objekt datovaný rovněž do raného eneolitu byl odkryt jen několik set metrů jižně od polohy „Na Horách“, na k. ú. Uhy (okr. Kladno). Při záchranné akci v těžební stěně tamější pískovny byl v roce 1981 zjištěn, jak jsme se domnívali, sídlištní objekt, jáma se zlomky keramiky kultury nálevkovitých pohárů. V. Moucha, který nálezy převzal, nechal ze střepů zrestaurovat amforu a domnívá se, že jde o pohřeb v jámě připomínající michelsberský nález z Velké Vsi u Chomutova (*Moucha 2010, 275*).

Několik set metrů od severního okraje plošiny „Na Horách“ byl v letech 1994 a 1995 při stavbě dálnice D8 na katastru Nové Vsi objeven kostrový hrob kultury nálevkovitých pohárů v sídlištním kontextu s výrazným souborem keramiky, jakož patrně i několik dalších objektů (*Lička – Lutovský 2006, 87–104; k starším eneolitickým nálezům z tohoto prostoru Sklenář 2006, 16*).

Třetí výšinná poloha, na které se našly stopy nositelů kultury nálevkovitých pohárů, je Hradiště u Minic (*obr. 1:C*) situované nad soutokem Zákolanského a Rusaveckého potoka ve výšce 270–275 m n. m (*Sklenář 1982, 268–269; Čtverák et al. 2003, 201–204*). Při výzkumu pozdně halštatského hradiště

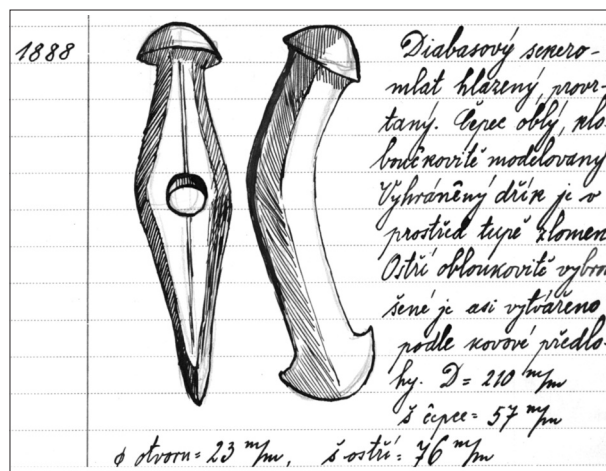
byla uprostřed ostrožny prozkoumána i část zahloubeného objektu se zlomky keramiky kultury nálevkovitých pohárů. Další případné stopy po objektech této kultury byly patrně zničeny při budování hrádiště.

Další naleziště kultury nálevkovitých pohárů se nachází na Lešanské plošině (obr. 1:D). Jde o návrší, které se táhne v délce zhruba 4 km od kralupského Hostibejku až na velvarský Radovič. Jeho šíře je přibližně 800 m, nejvyšší bod leží ve výšce 273 m n. m. Ačkoliv se nejedná o nijak vysokou polohu, je tato plošina místem, ze kterého lze postupně přehlédnout celý horizont (360°), počínaje žižkovským televizním vysílačem na východě, dále pak Neratovice, Mělník a celou mělnickou kotlinu, Říp a jeho okolí, České Středohoří, Velvary a kraj okolo nich, Slánskou horu, „věžové domy“ kladenského Rozdělova, jižní straně údolí Knovízského (dříve Svatojiřského) potoka, Holubice, Ers, Tursko a Chýnovský háj. Myslím, že právě fakt takto dalekého rozhledu byl hlavním důvodem, proč byl na této plošině, jen několik set metrů od jejího nejvyššího bodu, na katastru Lešan, pohřben pod mohylu významný příslušník jedné z obcí kultury nálevkovitých pohárů (Sklenář 1982, 181; Zápotocký 2009, 72). Při výběru místa možná mělo význam i to, že v těsné blízkosti mohyly (?) pramení potůček stékající dolů po jižním úbočí terasy. Z mohyly (?), kopané v roce 1888, pochází čepcovitý sekeromlat, uložený dnes v Národním muzeu v Praze (inv. č. H1 10057; obr. 3). Tento nález ovšem umožňuje ještě další zajímavé srovnání.

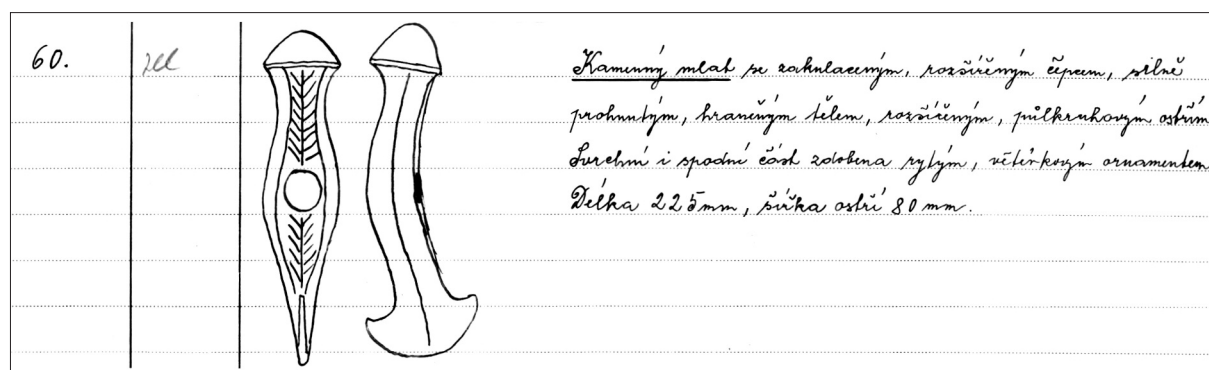
Do inventáře kultury nálevkovitých pohárů patří totiž obdobný nález – rovněž čepcovitý sekeromlat – z nedalekých Velvar. Ve sbírce Městského muzea ve Velvarech (inv. č. 60) je uložen pouze s obecnou lokalizací Velvary. Na katastru města se však doposud žádné nálezy této kultury nenašly. Východní okraj katastru Velvar sousedí ovšem s lešanským katastrem a místo, kde byla v roce 1888 prokopána mohyla s čepcovitým sekeromlatem, leží jen asi 400 m od hranic obou katastrů. Oba sekeromlaty jsou si velmi podobné, rozměrově se liší jen o milimetry, tvarově jsou takřka totožné. Liší se pouze v tom, že velvarský exemplář má na vrchní a spodní části rytý ornament ve tvaru „jedlové větévky“ (obr. 4). Lešanský sekeromlat má pravděpodobně (alespoň podle kresby v inventáři NM) na svrchní straně „šev“, stejný jako trapézovitě sekeromlaty kultury nálevkovitých pohárů (obr. 3).

Na hranici obou katastrů se rozkládá les, který byl založen v roce 1765. Je tedy možné, že někde tady při lesních pracích mohl být „velvarský“ sekeromlat nalezen a po letech odevzdán do místního muzea. V místě bezprostředně sousedícím s mohylou s pohřbem význačné osoby tedy existuje les více jak 250 let. To znamená, že půda tam nebyla po tuto dobu intenzivně zemědělsky obdělávána, a není tedy vyloučeno, že se v uvedeném prostoru může nalézat ještě další hrobový násyp.

Poněkud diskutabilní je otázka dalšího výšinného sídliště, a to v poloze Škarechov na katastru Nové Vsi (obr. 1:E), ostrohu s nadmořskou výškou 250–265 m a rozlohou asi 2 ha, který vybíhá západně od Nové Vsi z Podřípské plošiny.

Obr. 3. Lešany, čepcovitý sekeromlat ze sbírek Národního muzea v Praze, inv. č. 10057

Obr. 4. Velvary, čepcovitý sekeromlat ze sbírek Městského muzea ve Velvarech, inv. č. 60

K. Žebera zde zjistil nejméně sedm půdorysů chat a také konstatoval, že opevnění nebylo nikdy dokončeno. Domníval se, že toto výšinné sídliště patřilo pravděpodobně kultuře řívnácké. Na ostrohu se ale našly i předměty z dalších pravěkých kultur. K. Žebera současně píše (bez dalšího upřesnění), že zde byl orbou narušen kostrový hrob kultury nálevkovitých pohárů (Zápotocký 2008, 406, zde i shrnutí starší literatury a citace z prací K. Žebery). Na lokalitě nebyl zatím kromě občasných sběrů proveden důkladnější povrchový archeologický průzkum; není proto vyloučeno, že i zde můžeme počítat s osídlením kulturou nálevkovitých pohárů.

Zajímavou skutečností je vizuální kontakt mezi některými z výše uvedených výšinných poloh. Z Adamovy pískovny v Lobči je vidět jak na minické Hradiště, tak na polohu „Na Horách“ v Nových Ouholicích. Z většiny nalezišť této kultury je dobře vidět na Lešanskou plošinu, zvláště z Lužce, Máslovic, Neuměřic a ze Škarechova, tedy z míst kde byly nalezeny hroby kultury nálevkovitých pohárů.

Je zřejmé, že všechna naleziště a nálezy kultury nálevkovitých pohárů, uvedené jak výše v textu, tak níže ve stručném výčtu nejsou současná. To vše může objasnit teprve jejich hlubší rozbor, což je ovšem již úkolem pro profesionálního archeologa. Byl bych rád, kdyby tento článek některého z nich zaujal.

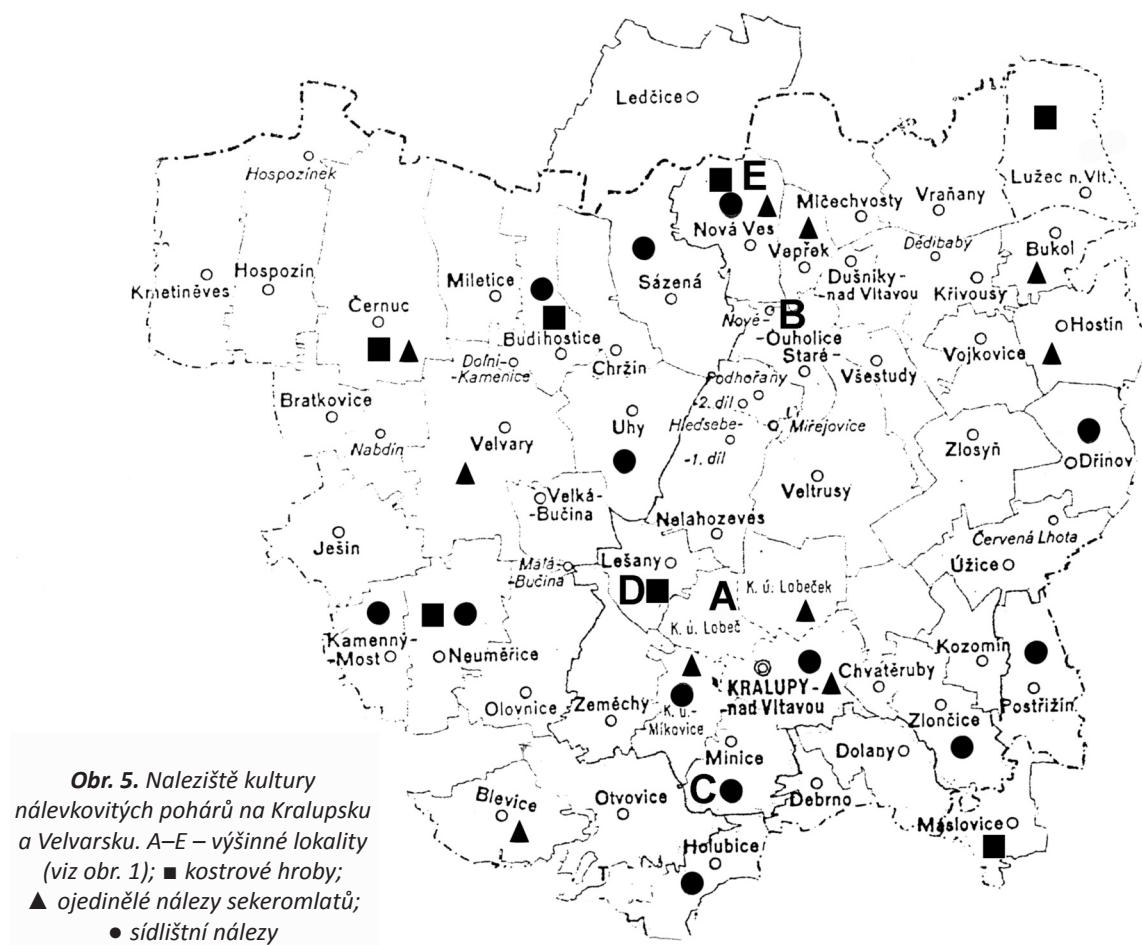
Naleziště kultury nálevkovitých pohárů na Kralupsku a Velvarsku

Pohřebiště a jednotlivé hroby

Budihostice (hrob?, Stocký 1926, 177); Černuc (hrob, ADČ, kladno155); Lešany (hrob?, Smolík 1889, 415); Lužec nad Vltavou (8 hrobů, Sklenář 1982, 227); Máslovice (8 hrobů, Stocký 1923, 133); Neuměřice (hrob, Felcman – Schmidt 1896); Nová Ves (hrob v sídlištním kontextu, Lička – Lutovský 2006, 87–98); Nová Ves-Škarechov (hrob?, Zápotocký 2008, 406).

Sídliště (včetně povrchových sběrů)

Budihostice (ADČ, kladno433); Dřínov (Sklenář 1982, 52); Holubice (ADČ, bzo05, 238, 280, 967; bzo07, 282, 313); Kamenný Most (Felcman – Schmidt 1897); Kralupy na Vltavou-Lobeč (ADČ, bzo866); Kralupy nad Vltavou, Kochmanka

(Sklenář 1982, 161); Kralupy nad Vltavou, Nad hřbitovem (Sklenář 1982, 162); Kralupy nad Vltavou-Minice (Sklenář 1982, 271); Kralupy nad Vltavou-Minice, Hradiště (Sklenář 1982, 269); Kralupy nad Vltavou-Lobeč (Sklenář 1982, 205–208); Mikovice (Sklenář 1982, 259); Neuměřice (ADČ, monumis 509, 510); Nové Ouholice (Hartl 1996); Postřížín (ADČ, bzo06, 332, bzo07, 329); Sazená (ADČ, monumis 570, kladno017); Uhy (ADČ, monumis 685); Zlončice (ArÚ AV ČR, čj. 9051/04, 11204/06).

Ojedinelé starší nálezy sekeromlatů, bez přesnější lokalizace místa nálezu

Blevice (ADČ, monumis 231); Bukol (Sklenář 1982, 29); Černuc (ADČ, 427); Hostín (Sklenář 1982, 79); Chržín (ADČ, kladno304); Kralupy nad Vltavou (Sklenář 1982, 157); Kralupy nad Vltavou, Lobeček (Sklenář 1982, 213); Mikovice (Sklenář 1982, 262); Nová Ves (Sklenář 1982, 318); Velvary (Městské muzeum Velvary, inv. č. 60).

PRAMENY A LITERATURA

- Čtverák, V. – Lutovský, M. – Slabina, M. – Smejtek, L. 2003: Encyklopedie hradišť v Čechách. Praha.
- Felcman, J. – Schmidt, V. 1896: Archeologický výzkum „Údolí Svatojiřského“ a okolí. Hrob u Nouměřic, Památky archeologické 16, 1893–1895, 457–458.
- Felcman, J. – Schmidt, V. 1897: Archeologický výzkum „Údolí Svatojiřského“ a okolí. Pravěké sídliště u Kamenomostu, Památky archeologické 17, 1896–1897, 411–420.
- Hartl, J. 1996: Nové Ouholice, 1988–1990. Národní muzeum, čj. 86/96 HM1.
- Křivánek, R. 2002: Geofyzikální měření Archeologického ústavu AV ČR Praha na archeologických lokalitách v roce 2001. In: Archeologické výzkumy v Čechách v roce 2001. Zprávy České archeologické společnosti. Supplément 49. Praha, 12–14.
- Lička, M. – Lutovský, M. 2006: Vepřek und Nová Ves (Bezirk Mělník, Mittelböhmen). Ergebnisse der archäologischen Ausgrabungen zur urgeschichtlichen Besiedlung in den Jahren 1992–1995. Fontes archaeologici Pragenses 31. Pragae.
- Moucha, V. 2010: Několik archeologických nálezů ze středních Čech. In: I. Fridrichová-Sýkorová (ed.), Ecce Homo. In Memoriam Jan Fridrich. Praha, 272–282.
- Sklenář, K. 1982: Pravěké nálezy na Mělnicku a Kralupsku. Mělník.
- Sklenář, K. 1998: Pravěk na soutoku. Mělník.
- Sklenář, K. 2006: Stand der Forschung zur urgeschichtlichen Besiedlung im Gebiet von Vepřek und Nová Ves. In: M. Lička – M. Lutovský, Vepřek und Nová Ves (Bezirk Mělník, Mittelböhmen). Ergebnisse der archäologischen Ausgrabungen zur urgeschichtlichen Besiedlung in den Jahren 1992–1995. Fontes archaeologici Pragenses 31. Pragae, 9–17.
- Smolík, J. 1889: Archeologický Sbor Musea král. Českého, Památky archeologické 14, 1887–1889, 413–419.
- Stocký, A. 1923: Zpráva o výkopech prehistorického oddělení Národního Musea v r. 1921, Památky archeologické 33, 132–133.
- Stocký, A. 1926: Pravěk země České. I. díl. Věk kamenný. Praha.
- Zápotocký, M. 2008: Badenská a řivnáčská kultura v severozápadních Čechách, Archeologické rozhledy, 60, 383–458.
- Zápotocký, M. 2009: Kultura nálevkovitých pohárů ve starším eneolitu. In: Archeologie pravěkých Čech 4. Eneolit. Praha, 60–82.

THE FUNNEL BEAKER CULTURE IN THE KRALUPY AND VELVARY REGIONS

The author draws attention to several important finds and sites of the Funnel Beaker culture and their possible spatial relationships in a densely populated region along the lower course of the Vltava River. He mainly focuses on hilltop sites with a good view around. In the final part of the paper, he provides an overview of finds of the Funnel Beaker culture made in the region.

Fig. 1. Hilltop sites of the Funnel Beaker culture in the Kralupy and Velvary regions. A – Kralupy nad Vltavou-Lobeč; B – Nové Ouholice; C – Kralupy nad Vltavou-Minice; D – Lešany plateau; E – Nová Ves

Fig. 2. Nové Ouholice, site of „Na Horách“

Fig. 3. Lešany, battle axe with a pronounced poll from the collection of the National Museum

Fig. 4. Velvary, battle axe with a pronounced poll from the collection of the Municipal museum in Velvary

Fig. 5. Sites of the Funnel Beaker culture in the Kralupy and Velvary regions. A–E – hilltop sites (see Fig. 1); ■ inhumation graves; ▲ isolated finds of battle axes; ● settlement finds